

А. А. Албу

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права
Навчально-науковий Юридичний інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Договір є найконкретнішою та зрозумілішою формою висловлювання угоди, яку укладають різні суб'єкти міжнародно-правових відносин для створення юридично зобов'язуючих для цих учасників правил – тобто міжнародно-правових норм, що стосуються появи, перегляду чи припинення взаємних прав та обов'язків цих суб'єктів. Саме договірний характер має переважну частину існуючих норм міжнародного права. Такий нормативний акт, будучи джерелом міжнародного права, визначає загальні норми, які призначені для багаторазового застосування, в інших ситуаціях індивідуальні, створені для певної приватної ситуації.

В механізмі правового регулювання міжнародних відносин самостійне місце займає діяльність, яка спрямована на осмислення міжнародних права і розуміння його істинного змісту. Однією із таких видів діяльності є тлумачення міжнародно-правових норм. У статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року «Загальне правило тлумачення» зазначено, що договір має тлумачитися сумлінно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їх контексті, а також у світлі об'єкта та мети договору [1].

Тлумачення міжнародних норм порівняно з тлумаченням норм національного права є ускладнене мовною проблемою. З цього приводу, науковці зазначають, що розходження текстів міжнародних договорів, складених різними мовами, є неминучим, адже

воно пов'язане з тим, що кожна мова обслуговує свою правову систему із властивою їй специфікою і відповідно не зможе обслуговувати правову систему інших держав. Оскільки тлумачення положень міжнародного договору є одним із різновидів тлумачення юридичної норми, то до нього мають бути застосовані всі засоби тлумачення, які відомі юридичній доктрині та практиці. В такому випадку дослідження категорії тлумачення, виділення особливостей тлумачення міжнародних договорів та їх аналіз є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти тлумачення міжнародних договорів викладені у працях Л. Роєнко, О. Горлатова, В. С. Бігун, В. Кампо, С. Редько, М. В. Буроменського.

Мета статті. Дослідити категорію тлумачення, виділити особливості тлумачення міжнародних договорів та здійснити їх аналіз.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення забезпечує збалансоване застосування традиційних підходів і принципів тлумачення права, здійснює баланс між обмеженням і розширенням іншого права, між динамікою тлумачення і відповідністю цілям міжнародно-правових документів у сфері захисту прав людини. Щодо принципів тлумачення, то основним є те, що договір потрібно тлумачити добросовісно. Крім того, текст необхідно тлумачити у зв'язку з преамбулою та додатками, а також будь-якими угодами, що належать до певного договору. Будь-який документ, створений однією або кількома сторонами, вважається

договірним документом. Тлумачення має брати до уваги будь-які пізніші домовленості щодо тлумачення застосування договору, пізнішу практику застосування договору та будь-які норми міжнародного права, що діють між договірними сторонами.

У юриспруденції термін «тлумачення міжнародного договору» розуміється як діяльність, спрямована на роз'яснення, розуміння фактичного змісту міжнародного законодавства з метою сприяння його практичній реалізації, а також як результат такої діяльності, яка в основному виражається в тлумачному міжнародно-правовому акті [2, с. 215].

Тлумачення міжнародно-правових норм як діяльність складається з двох основних елементів, а саме роз'яснення змісту і роз'яснення міжнародно-правових норм. Пояснення є першим і обов'язковим елементом тлумачення міжнародного права, що полягає у роз'ясненні суб'єктом тлумачення змісту міжнародних правових норм «для себе». Це внутрішній творчий процес, який відбувається у свідомості суб'єкта інтерпретації і не містить зовнішніх форм вираження. Роз'яснення міжнародного законодавства є необхідною умовою для належного виконання закону у всіх його формах, а саме дотримання, реалізації, використання та забезпечення дотримання. В окремих випадках, тлумачення міжнародного права може включати в себе тільки етап роз'яснення, наприклад, коли мова йде про розуміння суб'єктом фактичного змісту міжнародно-правових норм.

Юридичне тлумачення в повній мірі проявляється в тому, як міжнародне законодавство роз'яснює, що є наступною частиною процесу тлумачення. Роз'яснення здійснюється вже не «для себе», а для інших учасників суспільних відносин, коли суб'єкт тлумачення висловлює усно або письмово своє розуміння дійсного значення відповідних міжнародних правових норм. Результати декларації об'єктивуються в основному ззовні, у відповідних міжнародних правових актах, наукових і практичних коментарях,

рекомендаціях тощо (наприклад, постанови Пленуму Верховного Суду України, рекомендації Вищого господарського суду України, наукові та практичні коментарі до кодексів або інших законодавчих актів) [3, с. 155]. Тлумачення міжнародно-правових актів здійснюється уповноваженими державними органами або посадовими особами і часто є одним із основних видів їх діяльності.

Слід зауважити, що необхідно проводити відмінність між об'єктом тлумачення і безпосереднім суб'єктом тлумачення міжнародного права. Предметом юридичного тлумачення є верховенство міжнародного закону. Кінцевою метою тлумачення міжнародного права є розкриття фактичного значення міжнародно-правових норм і роз'яснення змісту правил поведінки, які їх складають. Оскільки норми міжнародного права закріплені і виражені зовні в правових актах та інших джерелах права, юридичний текст, що міститься у відповідних джерелах права (юридичні договори), є безпосереднім предметом тлумачення міжнародного права. Безпосереднім предметом тлумачення можуть бути як нормативні так і інші правові форми в цілому, а також окремі правові норми (статті, абзаци, параграфи нормативного правового акта і т.д.).

У деяких випадках предметом юридичного тлумачення також є відповідні матеріали, пов'язані з публікацією та функціонуванням певних правових форм (законопроекти, програми політичних партій, стенограми засідань, на яких були прийняті відповідні правові акти, практичні матеріали тощо). Вони дозволяють прийти до розумного висновку про фактичний зміст міжнародно-правових норм, втілених у відповідному юридичному тексті, які визначають не тільки «букву», а й «дух» міжнародного закону або іншого акту, що підлягає тлумаченню [4, с. 105].

«Буква» міжнародного закону означає буквальне значення юридичного тексту, що містить міжнародно-правові норми. «Дух» міжнародного закону передає фактичний зміст міжнародних правових норм, що міс-

тяться у відповідному документі, з урахуванням правових принципів, на яких вони засновані, в їх підпорядкуванні один до одного.

Розгляд «духу» міжнародного закону дозволяє точніше побачити сенс його «букви», його змісту, яке може бути ширше або вужче, ніж буквальный текстовий вираз міжнародної норми [4, с. 106]. Наприклад, розкриваючи реальне значення поняття верховенства права, яке формулюється як «судді незалежні і підкоряються тільки закону», слід розуміти, що термін «закон» тут використовується в широкому сенсі як синонім законодавства, для всього законодавства України.

Протягом терміну дії міжнародно-правових положень їх «буква» може залишатися незмінною, але «дух» може зазнавати значних змін. При визначенні фактичного значення міжнародно-правової норми в даному випадку необхідно враховувати дві тенденції в правовому тлумаченні: статичну і динамічну. В рамках статичного підходу фактичне значення міжнародно-правової норми визнається незмінним в часі з моменту її прийняття і впродовж всього періоду дії. При такому підході «воля історичного законодавця» або «воля закону», тобто значення міжнародно-правового порядку, встановленого органом, що приймає відповідну міжнародно-правову норму, на момент прийняття відповідного договору [4, с. 107].

При динамічному підході в теорії інтерпретації міжнародного права (телеологічна школа, еволюційна інтерпретація) реальне значення міжнародно-правових норм може змінюватися з часом. Юридичне тлумачення спрямоване на роз'яснення «волі фактичного законодавця», тобто значення, яке суспільство надає правовій нормі на відповідному етапі розвитку з урахуванням потреб суспільства та мінливих умов суспільного життя [5, с. 78]. При розкритті фактичного значення міжнародно-правових актів необхідно враховувати соціально-політичні зміни, які відбулися з моменту прийняття міжнародно-правових актів і розкривати їх зміст відповідно до вимог даного міжнародного договору.

Типовим прикладом такого підходу є тлумачення Європейським судом з прав людини положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема статті 2 Конвенції «Право на життя». Відповідно до статті 2 «право кожної людини на життя захищене законом. Ніхто не може бути навмисне позбавлений життя, за винятком рішення суду, який визнав винним у скоєнні кримінального правопорушення, за який за законом передбачено таке покарання, і який визнав його винним, навмисне позбавив його життя [6].

Впродовж багатьох років це положення трактувалося як обов'язок держави не зазіхати на людське життя і забороняти незаконне позбавлення життя, тобто обов'язок «не вбивати». В останнє десятиліття новітня судова практика Європейського суду висунула ідею про обов'язок держави захищати право людини на життя, в тому числі від посягань третіх осіб. Суд постановив, що від держави може знадобитися вжити певних заходів для забезпечення ефективного здійснення права на життя, зокрема провести ефективне офіційне розслідування всіх випадків, коли особа була вбита в результаті застосування сили, незалежно від того, чи несуть за це відповідальність урядовці.

І статичний, і динамічний підходи мають свою теоретичну цінність: перший спрямований на забезпечення максимальної правової стабільності, безпеки і передбачуваності рішень правоохоронних органів, другий спрямований на досягнення максимальної відповідності між чинним міжнародним законодавством і суспільним життям, що складається під впливом політичних, економічних, культурних та економічних факторів. Інші фактори змінюються швидше, ніж позитивний закон.

При цьому слід зазначити, що основний зміст міжнародно-правового акта, що є предметом тлумачення, визначається правовим органом при прийнятті відповідного правового акта і виражається в його «букві».

Отже, фактичний зміст інтерпретованої міжнародно-правової норми повинен виходити з тексту міжнародно-правового акта як форми його існування і не може бути повністю відокремлений від його текстового вираження.

Розкриття «духу» міжнародного закону можливо тільки в рамках його

«букви». В іншому випадку тлумачення міжнародних договорів може стати прямим порушенням відповідного договору і розмити межі між різними міжнародно-правовими формами державної діяльності та юрисдикцією відповідних державних органів і установ [3, с. 156].

Водночас «дух» міжнародного закону не може залишатися незмінним в умовах значних змін у суспільно-політичному житті країни, тому тлумачення міжнародно-правових норм на різних етапах може бути різним. Врахування динаміки суспільного життя при уточненні тлумачення міжнародно-правових норм є необхідною умовою реалізації основної

функції міжнародного права, а саме забезпечення оптимального регулювання міжнародних суспільних відносин на відповідному етапі їх розвитку.

Висновки. Враховуючи все вищенаведене можна сформулювати визначення тлумачення міжнародних договорів, як процес розумової діяльності суб'єкта який у свої професійній діяльності для вирішення тих чи інших практичних питань застосовує та інтерпретує положення міжнародного договору. Важливо, що така інтерпретація не повинна бути суто формальною. Тобто не можна підкріплювати певні нормативні положення в своїй професійній діяльності просто зазначивши тлумачення наприклад ЄСПЛ якогось питання. Це не можна визнати як тлумачення, скоріш як запозичення. Оскільки, тлумаченням суб'єкт правозастосування буде займатись в тому випадку, коли саме він буде здійснювати тлумачення міжнародного договору через інститут букви та духу відповідного міжнародно-правового акту.

Анотація

У статті досліджується категорія тлумачення, визначено її предмет та проведено аналіз особливості тлумачення міжнародних договорів. Виконання міжнародного договору безпосередньо пов'язане із його тлумаченням. Без правильного тлумачення міжнародного договору неможливе правильне його здійснення.

Тлумачення міжнародного договору – це з'ясування і роз'яснення справжньої суті договору (його зміст) з метою максимально правильного його застосування, а відтак і здійснення. Тлумачення договорів потрібно здійснювати насамперед відповідно до основних принципів міжнародного права. Тлумачення мусить бути добросовісним, чесним, мати здоровий глузд. Головним об'єктом тлумачення є текст договору, включаючи всі його частини, тобто преамбулу, додатки, а також будь-яку угоду, що стосується договору, якої було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладенням договору.

Предметом тлумачення є основний зміст міжнародно-правового акта, який визначається правовим органом при прийнятті відповідного правового акта і виражається в його «букві». «Буква» міжнародного закону означає буквальне значення юридичного тексту, що містить міжнародно-правові норми. «Дух» міжнародного закону передає фактичний зміст міжнародних правових норм, що містяться у відповідному документі, з урахуванням правових принципів, на яких вони засновані, в їх підпорядкуванні один до одного. Фактичний зміст інтерпретованої міжнародно-правової норми повинен виходити з тексту міжнародно-правового акта як форми його існування і не може бути повністю відокремлений від його текстового вираження. Відповідно, тлумаченням суб'єкт правозастосування буде займатись в тому випадку, коли саме він буде здійснювати тлумачення міжнародного договору через інститут букви та духу відпо-

відного міжнародно-правового акту. На основі проведеного дослідження зроблено висновки щодо питання аналізу категорії тлумачення.

Ключові слова: категорія тлумачення, міжнародний договір, предмет тлумачення, принципи тлумачення, «буква» міжнародного договору, «дух» міжнародного договору.

Albu A. A. Interpretation of international treaties: legal aspect

The article examines the category of interpretation, defines its subject, and conducts an analysis of the peculiarities of the interpretation of international treaties. The implementation of an international agreement is directly related to its interpretation. Without the correct interpretation of an international agreement, its correct implementation is impossible.

The interpretation of an international agreement is the clarification and clarification of the true essence of the agreement (its content) with the aim of applying it as correctly as possible, and therefore its implementation. The interpretation of treaties should be carried out primarily in accordance with the basic principles of international law. The interpretation must be conscientious, honest, and have common sense. The main object of interpretation is the text of the contract, including all its parts, that is, the preamble, annexes, as well as any agreement related to the contract, which was reached between all participants in connection with the conclusion of the contract.

The subject of interpretation is the main content of the international legal act, which is determined by the legal body when adopting the corresponding legal act and is expressed in its “letter”. “Letter” of international law means the literal meaning of a legal text containing international legal norms. The “spirit” of international law conveys the actual content of international legal norms contained in the relevant document, taking into account the legal principles on which they are based, in their subordination to each other. The actual content of the interpreted international legal norm must come from the text of the international legal act as a form of its existence and cannot be completely separated from its textual expression. Accordingly, the subject of law enforcement will be engaged in interpretation in the event that he will interpret the international treaty through the institution of the letter and spirit of the corresponding international legal act. On the basis of the conducted research, conclusions were made regarding the issue of analysis of the category of interpretation.

Key words: category of interpretation, international agreement, subject of interpretation, principles of interpretation, “letter” of an international agreement, “spirit” of an international agreement.

Список використаних джерел:

1. Віденської конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
2. Анцелевич Г. О. Міжнародне право. К.: Алерта, 2003. 410 с.
3. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. К., 2011. 303 с.
4. Кампо В. Європейська конвенція 1950 року та проблеми захисту прав громадян у діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. № 4-5. 2011. С. 104-113
5. Білозьоров Є. В. Проблеми тлумачення норм чинного законодавства України. Матеріали наукової конференції 23- 24 квітня 2009 року. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 77-80
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text